

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ДОБРОБУТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

***Анотація.** В статті розглянуті основні моделі соціальних стандартів, які впроваджені в країнах Європейського Союзу. Представлені види соціальних стандартів, їх мінімальні значення. Виявлені особливості складових людського потенціалу, які використовують для оцінки рівня добробуту та індексу розвитку людського потенціалу в країнах Європейського Союзу.*

Ключові слова: соціальні стандарти, соціальне забезпечення, Європейський Союз, модель соціальних стандартів, людський потенціал, добробут, бідність, рівень життя.

Свердлова Ю.О. Обеспечение социальных стандартов благосостояния в Европейском Союзе.

***Аннотация.** В статье рассмотрены основные модели социальных стандартов, которые внедрены в странах Европейского Союза. Представлены виды социальных стандартов, их минимальные значения. Выявлены особенности составляющих человеческого потенциала, которые используют для оценки уровня благосостояния и индекса развития человеческого потенциала в странах Европейского Союза.*

Ключевые слова: социальные стандарты, социальное обеспечение, Европейский Союз, модель социальных стандартов, человеческий потенциал, благосостояние, бедность, уровень жизни.

Sverdlova Yu.O. Providing social standards of welfare in European Union.

***Annotation.** The basic models of social standards that is inculcated in the countries of European Union are considered in the articles. The types of social standards, their minimum values, are presented. The features of constituents of human potential, that use for the estimation of level of welfare and index of development of human potential in the countries of European Union, are educed.*

Keywords: social standards, public welfare, European Union, model of social standards, human potential, welfare, poverty, standard of living.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження. Сфера вивчення соціальних стандартів добробуту Європейського Союзу представляє великий дослідницький інтерес, оскільки дозволяє вивчити досвід країн інтеграційного об'єднання в розрізі забезпечення рівня життя громадян. Вивчення соціальних стандартів добробуту є особливо актуальними, оскільки їх забезпечення в певній мірі відрізняється в провідних та нових країнах-членах Європейського Союзу. Особливо актуальним є досвід уніфікації соціальних стандартів в нових країнах- учасниках до норм Європейського Союзу. Вивчення досвіду Європейського Союзу в напрямку забезпечення соціальних стандартів є важливим практичним аспектом в розвитку євроінтеграційних заходів України. Слід підкреслити, що адаптація соціальних стандартів Європейського Союзу в Україні у великій мірі залежить від ефективної гармонізації законодавства в соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання соціальних стандартів в країнах Європейського союзу висвітлено в працях О. Г. Головніної, С.В. Сіденко, К.Е. Гафарової, Л. Г. Гулякової, М. Б. Лига, Ю. А. Калининої, І.О. Гуменюк, Е.Г. Жуліної, Н.А. Іванової, А. Золотарьової, Б. Г. Мухамеджанова, В.В. Антропова, А.С. Беймішевої, О. Богомолова, Г.Л. Норд, К.П. Черненко, І.І. Черленяк тощо.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень та наукових праць в даній сфері, вивчення регулювання та характеристик соціальних стандартів в країнах Європейського Союзу потребує постійного вивчення, оскільки досвід із їх забезпечення є потрібним та необхідним для України.

Метою даної статті є дослідження основних напрямів забезпечення соціальних стандартів добробуту в Європейському Союзі.

Викладення основного матеріалу. Ефективність соціальної політики, стан розвитку людського капіталу проявляється в рівні забезпечення соціальних стандартів добробуту. Соціальні стандарти добробуту розрізняються в усіх країнах Європейського Союзу, залежно від рівня економічного розвитку країни. Дослідження думок аналітиків, матеріалів статистичних звітів свідчить, що мінімальні соціальні стандарти в Європейському Союзі в порівнянні з іншими країнами та інтеграційними об'єднаннями є більш високими.

За справедливим твердженням К.Е. Гафарової [7], І.І. Черленяк [10], високі соціальні стандарти, характерні для Європейського Союзу, формувались під впливом певних факторів (чинників), серед яких:

1) масштабні фінансові вкладенні національних урядів, великі соціальні бюджети;

2) високий рівень ефективності соціальної політики Європейського союзу, який підтверджується гармонізацією соціальних заходів з програмами економічного розвитку та забезпеченням конкурентоспроможності європейського регіону на рівні глобальних ринків;

3) економічний стан країн Європейського Союзу;

4) орієнтири політики країн Європейського Союзу;

5) стан бюрократії та рівень політичної культури;

6) ментальність та традиції соціальних і професійних груп;

7) очікування соціальних і професійних груп;

8) розвиток монополізму та стан конкуренції в бізнесі;

9) рівень правової культури державних службовців, представників законодавчої влади;

10) розвиток профспілкового руху;

11) стан розвитку солідаризму, як якості людського капіталу.

Аналіз наукових джерел [7] свідчить, що історично в країнах нинішнього Європейського Союзу було сформовано декілька концептуальних підходів соціальної держави та кілька варіантів їх практичної реалізації з огляду на характер взаємодії ринкової системи, інститутів громадянського суспільства та держави. За твердженням К.Е. Гафарової [7], в Європейському Союзі на даному етапі розвитку існують паралельно:

- англосаксонська модель соціальних стандартів. Англосаксонська модель соціального захисту, яка використовується Великобританією та Ірландією, радикально відрізняється від німецької. В її основі лежить доповідь англійського економіста У. Бевериджа, представлена уряду в 1942 р. Беверидж запропонував організувати систему соціального захисту, по-перше, на принципі загальності (універсальності), тобто розповсюдити її на всіх громадян, які потребують матеріальної допомоги, і, по-друге, на принципі одноманітності та уніфікації соціальних послуг, що виражається в єдиному розмірі допомоги, а також умов її видачі. Умову "рівна допомога за рівні внески" Беверидж вважав соціально справедливою, а тому у більшості випадків дотримувався принцип рівності пенсій та допомоги незалежно від розміру втраченого доходу. Основною особливістю британської державної системи соціального захисту є те, що вона не передбачає існування окремих страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм (пенсійного, медичного страхування, пенсій з інвалідності тощо). Всі витрати на фінансування цих програм покриваються за рахунок єдиного соціального внеску, надходження від якого спрямовуються на потреби певної галузі соціального страхування;

- південноєвропейська модель соціальних стандартів. Іспанія, Греція і Португалія представляють, так звану, південно-європейську модель соціального захисту. Цю модель можна інтерпретувати як перехідну, таку, що розвивається, а тому не має чіткої організації. "Рудиментарність" моделі відзначається основною її особливістю. Як правило, рівень соціального забезпечення цієї моделі відносно низький, а соціальний захист відноситься до сфери турботи родичів і сім'ї. Тому сім'я та інші інститути громадянського суспільства грають тут важливу роль.

- континентальна модель соціальних стандартів. Континентальна модель встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності. В її основі лежить соціальне страхування, послуги якого фінансуються в основному за рахунок внесків застрахованих. У Німеччині існують три "галузі" соціального страхування: страхування через старість і інвалідності, через хворобу і від нещасних випадків на виробництві. Основні принципи цієї моделі властиві Німеччині, Австрії, Франції, країнам Бенілюксу;

- скандинавська (шведська) модель соціальних стандартів. Найкращим зразком соціальної політики є "шведська модель держави добробуту". Ця модель соціального захисту характерна для Данії, Швеції та Фінляндії. Соціальні послуги визначаються в ній як громадянські права, а усі громадяни мають права на рівне, фінансоване за рахунок податків соціальне забезпечення. Соціальний захист розуміється не як милість держави, а як законне право громадянина. Виключенням є страхування з безробіття, що виділене з системи державного соціального захисту і ґрунтується на принципі добровільності. Основна риса скандинавської моделі - широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Соціальні послуги, як правило, гарантуються усім жителям країни і не обумовлюються зайнятістю і сплатою страхових внесків. В цілому пропонований рівень соціальної захищеності досить високий. І, в основному, він досягається за рахунок активної перерозподільчої політики, спрямованої на вирівнювання доходів. Засадничий принцип шведської моделі – її універсальність, тобто охоплення усіх верств населення. Другим за важливістю принципом, характерним для багатьох європейських соціальних економік, але найбільшою мірою реалізованим в Швеції, являється принцип солідарності. Його суть полягає в тому, що всі громадяни так само і незалежно від соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, вносячи співвимірний з доходами внесок.

На думку автора, перелік моделей соціальних стандартів Європейського Союзу можна розширити за рахунок східноєвропейської моделі соціальних стандартів, основаної на поєднанні державного інтервенціонізму та лібералізму. Ця модель використовується новими східноєвропейськими країнами-членами Європейського Союзу.

Як наголошують дослідники [6], досвід Чехії є класичним зразком поєднання економічної лібералізації та прогматичної соціальної політики. За твердженням В.В. Собченко [14], в Чехії за допомогою нових законів вирішено дві проблеми: пенсіонування та соціальна підтримка (допомога). Новий чеський Закон «Про пенсійне страхування» (1995 р.), як і угорський, підвищив пенсійний вік (особливо жінок) та відмовився від пільг при призначенні пенсій та підвищеного розміру у зв'язку з умовами праці. Але як і в Угорщині при поступовому введенні нових умов зберігають силу норми попереднього Закону «Про соціальне забезпечення» (1988 р.).

Згідно з матеріалами наукових досліджень можна стверджувати, що наприкінці ХХ ст. відбулися зміни соціального законодавства всіх країн Східної Європи. Оновлене законодавство Угорщини, завдяки прийнятим в 1997 р. законам «Про забезпечення із соціального страхування», «Про приватну пенсію і приватні пенсійні каси», «Про обслуговування з обов'язкового медичного страхування», «Про соціальне обслуговування і соціальне забезпечення», в певній мірі знижує рівень соціальних гарантій, збільшує пенсійний вік, особливо для жінок, усуває пільги у зв'язку з умовами праці під час пенсіонування, зменшує розмір допомоги. Як наголошують дослідники [14; 5], нові східноєвропейські країни-члени Європейського Союзу при переході до накопичувальної системи під час перехідного періоду використовували певні норми колишнього законодавства.

В Польщі згідно із Законами «Про систему соціального страхування» від 13 жовтня 1998 р. і «Про пенсії з Фонду соціального страхування» від 17 грудня 1998 р. відбувається перехід до накопичувальної системи забезпечення пенсіями за старістю, введено паритетність сплати страхових внесків роботодавцем і застрахованим, змінено порядок розрахунку пенсій застрахованим. І збережено Закони: «Про надання грошових допомог у випадку хвороби та материнства» (1974 р.), «Про забезпечення у зв'язку з трудовим каліцтвом та професійним захворюванням» (1975 р.) та низку інших.

За справедливим твердженням В.В. Собченко [14], зміна соціально-економічних умов в країнах колишнього «соціалістичного табору» обумовила необхідність впровадження нових видів забезпечення та обслуговування, широкого розвитку правового регулювання соціальної допомоги малозабезпеченим. При цьому, певні аспекти соціальної політики, яка реалізовувалася ще за панування соціалістичної економіки, збереглися, що гарантує поступовість та зваженість у процесі реформування систем соціального захисту, їхнього наближення до європейських норм і стандартів.

Дослідження існуючих моделей соціальних стандартів в країнах Європейського Союзу показало, що в кожній з цих моделей є три головні завдання, серед яких: страхування від суспільних ризиків, допомога незможним та перерозподіл доходів.

Дослідники соціальної політики Європейського Союзу наголошують [7; 2], що незважаючи на певні відмінності національних моделей соціальних стандартів країн Європейського Союзу, ще з 1960-х рр. спостерігаються перші спроби їх уніфікації. Як справедливо вказують Л. Г. Гулякова, М. Б. Ліга, Ю. А. Калініна [2], Б. Г. Мухамеджанов [5], історичний розвиток дозволив створити загальну основу для всіх держав Європейського Союзу, яка представлена єдиним принципом законодавчого затвердження норм гарантованого мінімуму соціальних стандартів. Це дозволило забезпечити рівні права і можливості для всіх громадян без виключення в забезпеченні найважливіших життєвих потреб в матеріальних благах і соціальних послугах (стандарті якості життя або стандарти добробуту).

Як свідчать аналітичні дані, матеріали наукових праць [5; 2], мінімальні соціальні стандарти в країнах Євросоюзу встановлені в області охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, культури, фізичної культури і спорту, житлово-комунального обслуговування, забезпечення правового порядку і безпеки громадян, підтримки сім'ї, материнства і дитинства. Згідно із загальноприйнятою методологією мінімальні соціальні стандарти в Європейському Союзі законодавчо встановлюються відповідно до вимог Європейського кодексу соціального забезпечення, Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, Протоколу до Європейського кодексу соціального забезпечення.

На думку автора, в наукових колах існує невелика кількість праць, присвячених безпосередньому дослідженню основних видів соціальних стандартів в Європейському Союзі. Автори переважно розглядають певні соціальні стандарти в країнах Європейського Союзу або вивчають достатньо вузькі напрями. В останні часи почали з'являтися певні наукові праці, в яких ґрунтовно висвітлюються соціальні стандарти в сфері соціального забезпечення, також деякі автори розглядають основні види соціальних стандартів, які застосовуються в Європейському Союзі.

Вітчизняні автори [7; 10] розглядають соціальні стандарти з точки зору виділення основних завдань, на реалізацію яких націлені європейські соціальні стандарти, серед яких:

- 1) здійснення стандартизації соціальних прав громадян країн-учасників ЄС;
- 2) розроблення соціальних стандартів рівня життя населення для зниження соціальної напруженості та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві.

Як свідчать матеріали нормативних актів], наукові праці [7; 10], перша група соціальних стандартів, орієнтованих на здійснення стандартизації соціальних прав громадян країн-учасників ЄС, була розроблена у 1961 р. і отримала назву Європейської соціальної хартії. Європейська соціальна хартія повністю присвячена формуванню й захисту соціальних прав. У 1996 р. Рада Європи підготувала нову редакцію Європейської соціальної хартії, яку схвалила Рада міністрів 3 квітня 1996 р., і 03.05.1996 р. вона була відкрита для підпису європейськими країнами. Відповідно до норм Європейської соціальної хартії, здійснення стандартизації соціальних прав передбачає:

- право на працю;
- професійну підготовку;
- справедливі умови праці;
- свободу професійних об'єднань;
- укладення колективного договору;
- право працівників на інформацію;
- участь в управлінні підприємством;

- права дітей та підлітків, працюючих жінок, матері та сім'ї, інвалідів і осіб похилого віку;
- права на захист працівників-мігрантів та їхніх сімей;
- право на безоплатну медичну допомогу і соціальне забезпечення.

14.09.2006 р. Україна ратифікувала Європейську соціальну хартію. Як справедливо зауважує І.І. Черленяк [10], велика частина стандартизації соціальних прав, представлених в Європейській соціальній хартії знайшла своє відображення в чинному законодавстві України. Хоча, без відповідного інституційного та економічного забезпечення цих соціальних стандартів залишається на декларативному рівні.

Друга група соціальних стандартів пов'язана із стандартизацією рівня життя громадян в країні. Ця група стандартів представлена мінімальними соціальними нормами, які гарантують гідний рівень життя. До цієї групи (соціальних стандартів рівня життя) відносять [11; 1]:

- 1) стандарт тривалості життя – від 25 (мінімум) до 85 (максимум) років;
- 2) стандарт грамотності населення – 100 %;
- 3) стандарт середньої тривалості навчання – 15 років;
- 4) стандарт реального ВВП на душу населення (у купівельній спроможності до долара) – від 200 дол. (мінімум) до 40 тис. дол. (максимум);
- 5) сумарний коефіцієнт народжуваності (середня кількість дітей, народжених жінкою у фертильному віці від 20 до 45 років) – 2,14–2,15;
- 6) коефіцієнт старіння населення (частка населення, старшого за 65 років у загальній чисельності населення) – 7 %;
- 7) співвідношення 10 % найбагатших до 10 % найбідніших осіб – 10:1;
- 8) частку населення, яке проживає за межею бідності, – 10 %;
- 9) стандарт співвідношення мінімальної заробітної плати та середньої заробітної плати – 1:3;
- 10) стандарт мінімального рівня погодинної заробітної плати – 3 дол.;
- 11) стандарт рівня безробіття (з урахуванням прихованого) – 8–10 %;
- 12) кількість правопорушень на 100 тис. населення – до 5 тис. випадків;
- 13) стандарт рівня депопуляції (кількість народжених до кількості померлих) – 50:50;
- 14) кількість психічних патологій на 100 тис. населення – до 284 осіб.

Як свідчать матеріали аналітичних звітів [12; 4; 5], стандарт тривалості життя, стандарт грамотності населення, стандарт середньої тривалості навчання, стандарт реального ВВП на душу населення (1-4 соціальні стандарти рівня життя) використовуються Організацією Об'єднаних Націй для створення Програм людського розвитку. Ці стандарти застосовують для розрахунків індексу людського розвитку тієї або іншої країни, в т.ч. країн Європейського Союзу. Сумарний коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт старіння населення, співвідношення 10 % найбагатших до 10 % найбідніших осіб, частка населення, яке проживає за межею бідності, стандарт співвідношення мінімальної заробітної плати та середньої заробітної плати, стандарт мінімального рівня погодинної заробітної плати (5-10 соціальні стандарти рівня життя) застосовують для оцінки та прогнозів політичного та соціального розвитку країн.

Оцінка Доповіді про людський розвиток, підготовленої на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [12], аналітичного звіту Бюро Міжнародної охорони праці [4], матеріалів наукових праць [11; 1] свідчить, що основний показник, який офіційно застосовується в розрахунках ООН для порівнянь рівня життя населення в різних країнах світу, це - індекс розвитку людського потенціалу. Раніше цей показник мав назву індексу людського розвитку. Він представлений інтегральною оцінкою трьох складових, які характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу. Ці складові представлені такими соціальними стандартами: стандарт тривалості життя, стандарт грамотності населення, стандарт середньої тривалості навчання, стандарт реального ВВП на душу населення. За даними аналітичних звітів [12], соціальні стандарти країн Європейського Союзу є вищими за аналогічні стандарти в інших країнах, інтеграційних об'єднаннях.

Розглянемо, за допомогою яких заходів та програм Європейського Союзу забезпечує досягнення високих соціальних стандартів.

Аналіз наукових праць дав можливість зробити висновок, що високий соціальний стандарт тривалості життя в країнах Європейського Союзу регламентується нормами соціального забезпечення Європейського Кодексу Соціального Забезпечення та Протоколом до Європейського Кодексу Соціального Забезпечення. В цих нормативних актах [16] передбачено здійснення заходів із соціального забезпечення населення – надання допомоги громадянам у випадках захворювання, безробіття, старості, нещасних випадках на виробництві та професійних захворюваннях, повної втрати заробітку, вагітності та пологах, інвалідності, повній втраті годувальника. В табл. 1 представлено основні види періодичних виплат типовим одержувачам із соціального забезпечення в країнах Європейського Союзу.

Як свідчить табл. 1, в Європейському Кодексі Соціального Забезпечення та Протоколі до Європейського Кодексу Соціального Забезпечення [16] встановлені мінімальні стандарти за основними видами допомоги із соціального забезпечення. За справедливим твердженням дослідників, даними матеріалів статистичних досліджень [12; 4; 5], здійснення заходів із соціального забезпечення сприяють підтриманню громадянами країн Європейського Союзу високої тривалості життя під впливом соціальних випадків різного характеру. А, саме, природних, таких, як старість, захворювання, вагітність та пологи, та таких, які викликані зовнішнім впливом, серед яких, безробіття, нещасні випадки на виробництві, повна втрата заробітку, втрата годувальника тощо.

Дослідження норм Європейського Кодексу Соціального Забезпечення та Протоколу до Європейського Кодексу Соціального Забезпечення [16] свідчить, що висока тривалість життя в країнах Європейського Союзу підтримується також за рахунок ефективного медичного обслуговування.

Згідно із матеріалами досліджень [5], до основних видів медичного обслуговування, передбачених для громадян країн Європейського Союзу, відносяться:

- обслуговування терапевтами, домашніми лікарями, а також активне відвідування терапевта вдома;
- обслуговування фахівцями в лікарнях, на стаціонарній або амбулаторній основі;
- життєво важливі лікарські препарати, які видаються тільки за призначенням лікарів;
- лікування і турбота в лікарні всякий раз, коли це необхідно, включаючи так звані витрати готелю, харчування і утримання.

Таблиця 1

Основні види періодичних виплат типовим одержувачам із соціального забезпечення в країнах Європейського Союзу [16]

Розділ	Охоплюваний випадок	Типовий одержувач	Ставка у відсотках
1	Захворювання	Чоловік з дружиною та двома дітьми	50
2	Безробіття	Чоловік з дружиною та двома дітьми	50
3	Старість	Чоловік з дружиною пенсійного віку	45
4	Нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання:		
	Непрацевдатність	Чоловік з дружиною та двома дітьми	50
	Повна втрата заробітку	Чоловік з дружиною та двома дітьми	
	a в принципі b якщо інваліду необхідна постійна допомога	a. b.	50 66 _{2/3}
	Втрата годувальника	Вдова з двома дітьми	45
5	Вагітність та пологи	Жінка	50
6	Інвалідність	Чоловік з дружиною та двома дітьми	50
7	Втрата годувальника	Вдова з двома дітьми (або двоє дітей, якщо пенсія вдови виплачується в тому випадку, коли вдова не може забезпечити своє існування)	45

Дослідження Європейського Кодексу Соціального Забезпечення свідчать, що не дивлячись на те, що мінімальні стандарти з медичного обслуговування, переважно, не передбачають грошових компенсацій пацієнтам, згідно з нормами цього нормативного акту держава зобов'язана оплачувати частину вартості медичних послуг населенню. А саме, може робитися часткова оплата фармацевтичних препаратів, лікування фахівцями або лікарняні ліжка. Європейським Кодексом Соціального Забезпечення передбачено, що максимальна норма спільних платежів держави і населення встановлюється у вигляді відсотка від загальної вартості лікування і визначена як спільна плата державою і пацієнтом. У табл. 2 представлений перелік допустимих спільних плат за медичні послуги і фармацевтичні препарати, передбачений Європейським Кодексом Соціального Забезпечення [16].

Таблиця 2

Перелік максимально допустимих спільних плат за медичні послуги і фармацевтичні препарати [16]

Лікування	Максимально допустима сумісна плата за послуги
1	2
Послуги терапевта або фахівця поза межами лікарні	25% від загальної вартості
Послуги лікарні	25% від загальної вартості
Фармацевтичні препарати	25% від загальної вартості
Стоматологічна допомога	33,3% від загальної вартості

Важливий вплив на забезпечення високого соціального стандарту тривалості життя в країнах Європейського Союзу відіграє пенсійне забезпечення.

Дослідники [9] зауважують, що структура пенсійної системи України схожі із сучасними європейськими пенсійними системами. Серед основних виділяються три складових пенсійної системи, які в певних модифікаціях представлені в функціонуванні пенсійного забезпечення основних країн Європейського Союзу:

- перший рівень представлений розподільчими схемами, які націлені на забезпечення прожиткового мінімуму для пенсіонерів;

- другий рівень здійснюється згідно із принципом страхування та націлений на гарантування особам пенсійного доходу, який відповідає передпенсійному рівню заробітку;
- третій рівень передбачає можливість для кожної особи мати необмежений розмір пенсії та визначається тільки з використанням індивідуальних фінансових можливостей.

Можна констатувати, що в країнах Європейського Союзу та Україні існують як розподільчі пенсійні системи, так і системи, орієнтовані на прибуток, існують можливості добровільної участі в недержавних програмах пенсійного забезпечення. На рис. 1 представлено основні складові системи пенсійних систем країн Європейського Союзу.

Як відмічають фахівці [9], на відміну від України, в країнах Європейського Союзу відмічається значне зростання професійних пенсійних схем, яким притаманний зв'язок з професійною діяльністю особи. В країнах Європейського Союзу за допомогою професійної системи пенсійного забезпечення здійснюється покриття пенсій 75 % громадян в Нідерландах, Данії та Швеції, деякі країни покривають 40-75 % (Німеччина, Бельгія, Кіпр, Ірландія, Великобританія), і багато країн мають рівень покриття менше 20 % (Австрія, Італія, Франція, Фінляндія, Іспанія, Люксембург, Польща, Португалія).

Незважаючи на те, що в останні роки в Україні спостерігається зростання співвідношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, разом із тим, даний показник набагато нижчий аналогічного показника в країнах Європейського Союзу [13]. Це, на нашу думку, пов'язане також із відмінністю рівня середньої заробітної плати в Україні та країнах Європейського Союзу.

Стандарт грамотності населення (на рівні 100%) та стандарт середньої тривалості навчання (на рівні 15 років), які в цілому характеризують рівень освіти, є високими в країнах Європейського Союзу.

Незважаючи на високий стандарт грамотності, країни Європейського Союзу на сьогоднішній день не забезпечили його досягнення, хоча існують програмні напрями та здійснюються заходи із реалізації визначеного стандарту.

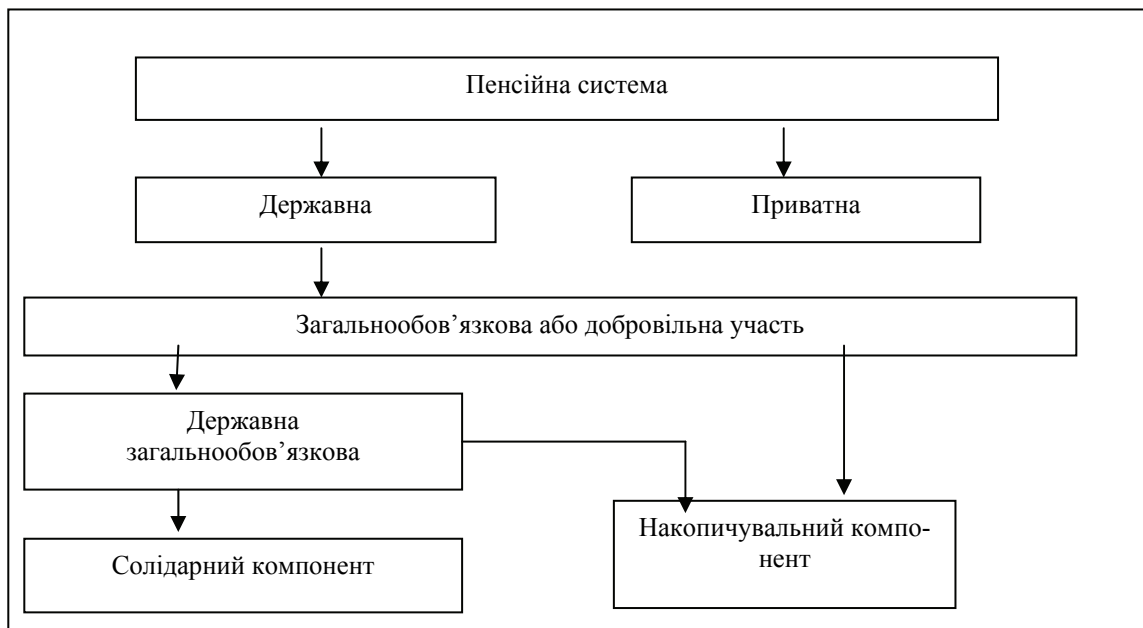

Рис. 1. Основні складові системи пенсійних систем країн Європейського Союзу [9]

Відповідно до норм законодавства, поліпшення освітнього рівня населення Європейського Союзу є метою спеціальної програми - Стратегія "Європа 2020" (2010 р.) [17]. Основною метою програми є скорочення кількості людей, які мають тільки початкову освіту, і збільшити кількість тих, у кого є вища освіта.

Вивчення звіту про стан освіти в країнах ЄС в світлі вимог програми Стратегія "Європа 2020" (2010 р.), опублікованого статистичним бюро Європейського Союзу Eurostat [15] показало, що в 2012 році доля населення ЄС у віці від 30 до 34 років, що мають вищу освіту склала 36% (у 2010 році - 34%, в 2005 році - 28%), а доля людей, що не мають середньої освіти, скоротилося до 13% (у 2010 - 14%, в 2005 - 16%). До 2020 року поставлена мета знизити в ЄС кількість людей, що не мають початкової освіти, до рівня нижче 10%.

Згідно із статистичними даними [15], у країнах Європейського Союзу найнижча частка у віковій групі від 30 до 34 років, що мають вищу освіту - в Італії, Румунії і на Мальті - 22%. Найвища - в Ірландії - 51%. При цьому, в 2012 році найвищу частку у віковій групі від 30 до 34 років, що мають вищу освіту в ЄС мали: Ірландія(51,1%), Кіпр(49,9%), Люксембург(49,6%) і Литва(48,7%), а найнижчу: в Італії(21,7%), Румунії(21,8%) і Мальті(22,4%). Як свідчать матеріали аналітиків [15], вісім держав Європейського Союзу, фактично, досягли вже цілей, поставлених програмою Стратегія «Європа 2020»(2010 р.), до них відносяться: Данія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія та Швеція.

На думку аналітиків [15], підвищення рівня освіти забезпечується в країнах Європейського Союзу за допомогою як національних, так і наднаціональних програм (Стратегія "Європа 2020" (2010 р.). Реалізація вказаних програм дозволила деяким країнам Європейського Союзу за невеликий період значно підвищити рівень вищої освіти. А саме, з 2005 року найвищий приріст у віковій групі від 30 до 34 років, що мають вищу освіту, продемонструвала Латвія, що подвоїла рівень з 18,5% в 2005 році до 37,0% в 2012 році, Чехія - відповідно до 13,0% і 25,6% і Румунія - 11,4% і 21,8%. При цьому, провідні країни Європейського Союзу, які мали більш розвинену економіку і орієнтуючись, переважно, на національні програми не змогли підвищити цей показник значною мірою, а саме: Німеччина в 2005 р. мала рівень вищої освіти 26,1% збільшила його в 2012 р. до 31,9%, Францію з 37,7% в 2005 р. збільшила до 43,6% в 2010 р., Великобританія з 34,6% в 2005 р. збільшила до 47,1% в 2012 р.

Відповідно до аналітичних матеріалів [15], найнижча доля людей, що не мають середньої освіти в 2012 р. відзначалася в Словенії, - 4%, а найвища в Іспанії - 25%. У 2012 році у віковій категорії від 18 до 24 років серед людей, що не мають середньої освіти, найнижча доля була: в Словенії (4,4%), Словаччині (5,3%), Чехії (5,5%) Польщі (5,7%), а найвища: в Іспанії (24,9%), Мальті (22,6%) і Португалії (20,8%).

Дослідження статистики [15] свідчить, що дев'ять країн Європейського Союзу вже досягли цілей, поставлених програмою Стратегія "Європа 2020" (2010 р.) за часткою в населенні людей, що мають найнижчий рівень освіти. Серед них: Чехія, Латвія, Данія, Литва, Австрія, Люксембург, Словенія, Словаччина і Швеція.

Як свідчать норми програми Стратегія «Європа 2020» (2010 р.) [15], Європейський Союз передбачає збільшити до 2020 року частку в населенні країн-учасників людей з вищою освітою до 40%, а малоосвічених знизити до показника менше 10%. При цьому, аналітики статистичного бюро Європейського Союзу Eurostat [15] припускають, що наступні країни за часткою в населенні людей з вищою освітою не зможуть в 2020 році досягти поставленої норми в 40%. Прогнози свідчать, що до 2020 р. цими країнами буде досягнутий наступний рівень вищої освіти, а саме: Болгарія(36%), Чехія(32%), Греція(32%), Італія(26%), Латвія(34%), Угорщина(30,3%), Мальта(33%), Румунія(26,7%).

Також, згідно прогнозів [17], програму Європейського Союзу із зниження частки малоосвічених не виконають Іспанія, Італія, Болгарія, Латвія, Румунія.

Для підвищення рівня освіти в країнах Європейського Союзу, на думку автора, потрібне впровадження більше уніфікованого підходу до стандарту освіти на різних рівнях.

Як свідчать аналітичні дані, стандарт середньої тривалості навчання в країнах Європейського Союзу відповідає визначеним нормам – 15 років. При цьому, всі країни Європейського Союзу орієнтуються на програмні норми Стратегії «Європа 2020» (2010 р.) [15], яка передбачає навчання протягом всього життя.

Стандарт реального ВВП на душу населення характеризує рівень доходів населення в країнах Європейського Союзу. За даними досліджень [17], кожна з країн Європейського Союзу забезпечення даного стандарту реалізує шляхом проведення власної соціально-економічної політики.

Індекс розвитку людського потенціалу, який використовується ООН та статистичним бюро Європейського Союзу Eurostat при розрахунках рівня життя населення в різних країнах, складається з інтегральної оцінки трьох складових, які характеризують:

- довголіття. Ця складова формується на основі даних щодо соціального стандарту тривалості життя;
- рівень освіти. Дана складова представлена стандартом грамотності населення та стандартом середньої тривалості навчання;
- рівень доходів населення країн. Ця складова представлена стандартом реального ВВП на душу населення.

На думку автора, рівень доходів населення необхідно розраховувати також з урахуванням додаткового стандарту – відношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму. Якщо цей показник буде дорівнювати 1, можна констатувати можливість особи забезпечити собі мінімальні необхідні потреби для гідного життя, якщо цей показник менше 1 – країна не створює населенню відповідної системи винагород за працю.

Як свідчать матеріали наукових праць, нормативні акти, такі соціальні стандарти, як високий сумарний коефіцієнт народжуваності, низький коефіцієнт старіння населення, стандарт рівня депопуляції, кількість психічних патологій на 100 тис. населення досягаються:

- реалізацією програм та заходів медичного обслуговування та соціального забезпечення населення, передбачених Європейським Кодексом Соціального Забезпечення. Основні з цих програм та заходів представлені вище;
- програмами з геронтології та анти вікової політики тощо.

Дослідження показали, що у сфері праці і трудових стосунків в країнах, що входять до Європейського союзу, діє не лише національне трудове право, але й відносно численні і різноманітні норми, прийняті на рівні ЄС його органами. В трудових законодавчих актах ООН, Європейської соціальної хартії, Хартії Європейського Союзу основних соціальних прав працівників, нормативних актах на національних рівнях містяться загальні засадничі норми відносно права працівника на справедливу і задовільну винагороду, що забезпечує існування гідне людині для неї самої та її сім'ї, і заборони дискримінації при встановленні та зміні розмірів заробітної плати.

В європейських країнах процедури встановлення мінімальної заробітної плати мають специфічні національні особливості. В одних країнах мінімальна зарплата встановлюється законодавчими органами. В інших країнах, таких, як Нідерланди, законом передбачається не національна мінімальна зарплата, а мінімальна плата

за галузями економіки або професіями. Нині загальнодержавний мінімум заробітної плати існує в багатьох країнах: Великобританії, Франції, Іспанії, Бельгії, Португалії тощо.

Разом із законодавчим способом встановлення мінімальної заробітної плати в зарубіжній практиці широко застосовуються погоджувальні процедури, засновані на принципі "трипартизма". Так, в Бельгії мінімум заробітної плати встановлюється в результаті загальнонаціональної угоди уряду, профспілок і підприємців (працедавців). У Франції мінімальна заробітна плата встановлюється виконавчими органами влади, нерідко на основі рекомендацій трибічних представницьких комітетів. Таким чином, з урахуванням національних традицій практика встановлення мінімальної заробітної плати різноманітна: законодавче регулювання, регулювання на основі трибічних колективних угод, регулювання виконавчими органами державної влади. При цьому мінімальна заробітна плата може встановлюватися як на загальнодержавному, так і регіональних і галузевих рівнях.

На думку дослідників системи оплати праці в Європейському Союзі [3], незважаючи на національну різницю, можна сказати, що в більшості країн Європейського Союзу нині існують досить централізовані системи, які використовують уніфікований підхід до встановлення норм заробітної плати на міжгалузевому, галузевому рівнях і рівні компанії.

Згідно з твердженням цих дослідників [3], країни Європейського Союзу визначають мінімальну заробітну плату у вигляді годинної тарифної ставки. Стандарт мінімального рівня погодинної заробітної плати в країнах Європейського Союзу встановлений на рівні 3 дол. США.

Необхідно відмітити, що в країнах Європейського Союзу здійснюється політика захисту іммігрантів. Особливо, це стосується перебування в країнах Європейського Союзу осіб третіх країн в цілях висококваліфікованої праці. Директива 2009/50/ЄС Ради від 25.05.2009 р. "Про встановлення умов в'їзду і перебування громадян третіх країн в цілях висококваліфікованої роботи" прийнята з метою створити сприятливі умови для переїзду, проживання і працевлаштування в ЄС висококваліфікованої робочої сили з країн, що не входять до його складу. Директива вводить спеціальний вид на проживання Європейського Союзу терміном дії до чотирьох років з можливістю продовження. Він названий, відповідно, "Європейська блакитна карта" (франц.: *carte bleue européenne*), або, в перекладі з англійської мови, "Блакитна карта Європейського Союзу" (англ.: *EU Blue Card*).

Важливим аспектом забезпечення високих соціальних стандартів в країнах Європейського Союзу є ефективна політика оподаткування щодо доходів громадян. В країнах Європейського Союзу надходження податку на доходи фізичних осіб в середньому складають 8,1% ВВП, хоч в рамках регіону цей показник помітно коливається: від 2,8% в Словаччині до 25,3% в Данії. Ставки податків теж варіюються: від 15% в Латвії до 53,7% у Бельгії. Як свідчить статистика, в старих країнах-членах Європейського Союзу цей податок має тенденцію до прогресивності, тоді як в нових членах Європейського Союзу переважно застосовується плоска шкала.

Згідно статистичних даних [17], у країнах Європейського Союзу незважаючи на високі ставки податку основний фіскальний вантаж несуть заможні громадяни. Для бідних активно застосовується податкове обчислення: певний рівень доходу, який виключається з оподаткованої бази.

Дослідження статистичних матеріалів [17] свідчить, що в Словаччині від цього виду оподаткування звільняються особи, річний дохід яких не перевищує 4 тисячі євро. При цьому визначуваний розмір може бути збільшений на певні суми витрат громадянина, наприклад, на оплату освіти.

Також, відповідно до аналітичних даних [17], оподаткування доходів бідних верств населення, які перевищують прожитковий мінімум, але не великі, часто здійснюється за пониженими ставками. У Великій Британії - 10, максимальна 50%, в Португалії - 10,5% і 42%, у Франції - 14,8% і 45,8% відповідно.

Можна констатувати, що завдяки цим заходам реальна ставка податку на дохід незаможних громадян в країнах Європейського Союзу є або від'ємною, коли бюджет надає субсидії, або вкрай низькою. Наприклад, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, для найнятого працівника, який отримує дохід на рівні середньої зарплати і має на утриманні двох дітей і дружину, реальна податкова ставка в Німеччині складає мінус 2,8%, в Греції - 0,6%, в Іспанії - 3,4%, у Великобританії - 8,7%. В Угорщині, Польщі, Словаччині та Чехії фактичний рівень оподаткування коливається від мінус 5,3% в Словаччині до 5,3% в Чехії [17; 4].

За результатами досліджень, можна зробити висновок, що бідне населення країн Європейського Союзу або взагалі не платить персональний податок, або платить невелику долю доходу. Це приклад ефективного застосування принципу соціальної справедливості податкових систем.

Забезпечення високих соціальних стандартів добробуту громадян в ЄС, адаптація національних законодавств до єдиних норм є позитивним досвідом для розвитку цієї практики в Україні.

На сьогоднішній день в розрізі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу важливого значення набуває проблема дотримання європейських соціальних стандартів. Як справедливо зауважує І.О. Гуменюк [8], Європейська соціальна хартія, підписана Україною є модульним законом щодо соціального забезпечення в країні. Державами-учасниками Ради Європи зброю на себе зобов'язання гарантувати своїм громадянам соціальні права із ціллю підвищення соціального добробуту та життєвого рівня. Те, що Україна приєдналась до цього нормативного акту означає, що держава визнала шість з дев'яти обов'язкових статей, які визначають основні економічні та соціальні права. Зважаючи на це, чинне законодавство України повинно бути гармонізоване у відповідність до положень Європейської соціальної хартії, які були визнані на державному рівні обов'язковими.

Принципами формування державних соціальних стандартів і нормативів є: забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного; законодавче встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів; диференційо-

ваний за соціально-демографічними ознаками підхід до визначення нормативів; наукове обґрунтування норм споживання та забезпечення та ін.

В Україні соціальні стандарти встановлені та гарантуються на державному рівні. Згідно із ст. 48 Конституції України, держава несе зобов'язання щодо забезпечення всім громадянам достатнього життєвого рівня. В нашій країні достатній рівень життя прив'язаний до прожиткового мінімуму. Також, з огляду на те, що до прожиткового мінімуму прив'язані соціальні гарантії, які нижчі від розміру прожиткового мінімуму, вони не можуть бути нормальними, оскільки вважаються мінімальними.

Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», розмір основних соціальних гарантій (мінімальних розмірів оплати праці, пенсійного забезпечення, доходів громадян, соціальних допомог, розмірів інших видів соціальних виплат) не може бути нижчим законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. Можна констатувати, що фактично стандартів, які б визначали рівень добробуту (рівня життя) в Україні не існує. І основу соціальної політики країни складають соціальні мінімуми. Хоча, порівняно із соціальним мінімумом, соціальний стандарт є гарантією високого рівня та якості життя, який держава зобов'язана забезпечувати громадянам.

Заважаючи на вищезазначене, врахування соціальних стандартів ЄС в процесі гармонізації соціального законодавства України є процедурою, необхідною для визнання країни як країни з ринковою економікою, яка в змозі підтримувати добробут в країні незалежно від змін ринку та економічного стану.

Висновки. Було проведено дослідження нормативного регулювання та основних напрямів забезпечення соціальних стандартів добробуту в ЄС. Висвітлені та охарактеризовані основні соціальні стандарти, які забезпечують гідний рівень життя та добробут громадян. Розглянуті основні складові індексу розвитку людського потенціалу, який використовується ООН та статистичним бюро Європейського Союзу Eurostat при розрахунках рівня життя населення в різних країнах. Автором запропоновано розширити складові цього індексу за рахунок додаткової складової, яка дасть змогу більш ґрунтовно розкрити цей індекс та оцінити рівень розвитку людського потенціалу країн.

На думку автора, подальше зростання добробуту населення можливе за умов приближення соціальних стандартів провідних розвинутих країнах Європейського Союзу до соціальних стандартів нових країн-учасників. Досягнення цього можливе за умов як гармонізації законодавства в сфері оподаткування доходів населення, соціального забезпечення, так і при покращенні і стабільному зростанні ВВП країни. Показовим зразком уніфікації соціальних стандартів є приклад Польщі, яка за достатньо короткий строк змогла гармонізувати національне законодавство до вимог Європейського Союзу, та підтримувати ріст ВВП в умовах світової кризи. Необхідно відмітити, що приклад країн Європейського Союзу щодо підтримання високих соціальних стандартів може бути використаний Україною, особливо з урахуванням кращого досвіду нових країн-учасників.

Список використаних джерел

1. Головніна О.Г. Основи соціальної економіки [Текст]: підручник / О. Г. Головніна. – К. : ЦУЛ, 2013. – 647 с.
2. Гулякова Л. Г. Социальные стандарты качества жизни [Текст]: учебное пособие / Л. Г. Гулякова, М. Б. Лига, Ю. А. Калинина. – М. Гардарики, 2007. – 141 с.
3. Жулина Е.Г. Европейские системы оплаты труда [Текст] / Е.Г. Жулина, Н.А. Иванова. – М: Журнал «Управление персоналом», 2007. – 216 с.
4. Заработная плата в мире в 2012-2013 гг. [Текст] : доклад ГТПДТ и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва : МОТ, 2013. – 112 с.
5. Стандарты качества жизни в странах Европейского союза, России и Казахстане [Текст]: информационно-аналитический сборник / под общ. ред. Б. Г. Мухамеджанова. – Алматы: ИД Жибек жолы, 2008. – 256 с.
6. Богомолов О. Где искать философский камень роста [Текст] / Богомолов О. // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 4. – С. 26-37.
7. Гафарова К.Е. Європейські соціальні стандарти та їх імплементація в Україні [Текст] / Гафарова К.Е. // Академічний огляд. – 2011. – № 1 (34). – С. 25-31.
8. Гуменюк І.О. Проблеми використання європейських соціальних стандартів у законотворчій діяльності України [Текст] / Гуменюк І.О. // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 248-254.
9. Норд Г.Л. Порівняльний аналіз функціонування багаторівневих систем пенсійного забезпечення в країнах ЄС та можливості їх запровадження в Україні [Текст] / Норд Г.Л., Черненко К.П. // Видання ЧДУ ім. П. Могили. Наукові праці. Економіка. – 2010. – Т. 126. Випуск 113. – С. 47-53.
10. Черленяк І.І. Про методику дослідження ідентифікації європейських соціальних стандартів [Текст] / Черленяк І.І. // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4(9). – С. 121-128.
11. Гошовська В.В. Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методами [Електронний ресурс] / Гошовська В.В. – Режим доступу : <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroekonomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf>.
12. Доповідь про людський розвиток, підготовлена на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/reports>.
13. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=94986&cat_id=99092.

14. Собченко В.В. Основні моделі соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] / В.В. Собченко. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/.../01.pdf
15. Europe 2020 headline indicators on education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-11042013-BP/EN/3-11042013-BP-EN.PDF.
16. Європейський Кодекс Соціального Забезпечення та Протокол до Європейського Кодексу Соціального Забезпечення, прийнятий в Страсбурзі 16.04.1964 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../zhuk.pdf.
17. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission / European Commission/ - Brussels, 3.3.2010. – 32 p.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013